

Recension

Nietzsche: Kropp, konst, kunskap

Fredrika Spindler

Glänta Produktion 2010. 182 s. ISBN 978-91-86133-02-3

Nietzsche: Kropp, konst, kunskap är andra delen av tre i en serie där Fredrika Spindler skärskådar givna spörsmål hos västerländska tänkare. Tidigare har en liknande bok om Spinoza kommit ut, och inom kort är det tänkt att trilogin ska fullbordas med ett urval av Gilles Deleuzes budskap.

Filosofiska skrifter må generellt karakteriseras som smal litteratur, men Fredrika Spindlers böcker torde ha alla utsikter att gå hem även ett stycke utanför de akademiska institutionerna. Själv är hon på samma gång lågmäld, lättillgänglig och djupborrande och med avseende på det föreliggande arbetet en rätt sympatisk representant för moderna, humanistiska forskningsprojekt. Hennes forne handledare Deleuze är sedan ett par decennier – och i samma mån efter sin död – något av modefilosof. Och Spinoza? Jodå, hans idéer verkar ha åtminstone något av sin dragningskraft i behåll in i 2000-talet. Kanske ter han sig lagom exotisk och mystisk i sin linsslipartillvaro, avsidens belägen från de nationer som av tradition hyst de stora filosoferna.

Till de stora filosoferna måste också Nietzsche räknas. Han var en av de sista i en lång rad namnkunniga tyska systembyggare. Särskilt den tyska skolan tycktes vurma för ett dunkelt språkbruk. Annars höll man åskådningarnas beståndsdelar, som metafysik, kunskapsteori och etik, någotsånär samman.

Det nya med Nietzsche var att han uttryckte sig fyndigt och elegant och därtill också fullkomligt glasklart sett till enskilda, korta stycken. I ett större sammanhang, inte minst från skrift till skrift, bytte han perspektiv och växlade temperament och blev svårare att få grepp om. Den kombinationen är inte alltid så lyckad för eftermälet, och Nietzsches spirituella vändningar har måhända varit alltför tacksamma att citera, lösryckt och osammanhängande.

Ibland kan man uppfatta honom farligt förenklad: emotionellt anti-

intellektuell, direkt bildningsfientlig. Klart är att han fortsätter att fångla generation efter generation och dyker ständigt upp i de mest osannolika sammanhang. Hans idéer, även om makt, har överlevt såväl nazismens härjningar som dess förödmjukande slut, liksom en tid av rösträttsreformer och koloniernas befrielser. En tid som eliminerat ovärdiga maktstrukturer, detta i namn av demokratisk utveckling.

Ja, visst finns det tvivelaktiga drag hos Nietzsche, det skadar inte att omnämnas, och dessa drag är sällan helt frånvarande i hans texter. Å andra sidan är det på sin plats att acceptera en gränsdragning runt de områden som Fredrika Spindler valt att hålla sig till. Man kan jämförelsevis inte gärna klandra den som skrivit en bok om antiken för att boken inte handlar om medeltiden.

Vad Spinoza och Nietzsche har gemensamt är i förstone inte alldeles givet. Hos Spinoza är hela tillvaron besjälad. Nietzsche skulle väl knappast betrakta själen som något annat än ett kuriöst uttryck för tankeförmågan eller karaktären hos en mänsklig individ, det vill säga ett slags effekt av kroppens göranden och låtanden. Spinoza var en utpräglad determinist, medan Nietzsche, som den existentialismens föregångare han var, hyllade viljans frihet och "plikten" hos individen att forma sitt jag.

Nu pekar Fredrika Spindler emellertid på en gemensam faktor. Den affinitets- och typologibaserade identitet som Spinoza har beskrivit i *Etiken* ligger till grund för det genealogiska perspektiv som Nietzsche talar om i *Ecce Homo* och som innefattar normativa teorier om till- och samhörighet som väsentlig substans i jaget.

Det som Nietzsche, och Fredrika Spindler med honom, kallar "livet" är ett slags process för självförverkligande av den enskilda människan, men ibland, som i inledningen om den otidsenliga filosofin, tycks det omärkligt kunna utvidgas till att omfatta samhället eller världen. På andra ställen i boken heter det att världen inte är mer stabil än den kropp som är en del av den, och att kunskapen har att beakta en mångfaldig, oändligt föränderlig värld.

När Nietzsche förespråkar en otidsenlig hållning för filosofer och historiker, utgår han delvis från sin samtids bildningsideal och dess bristande vilja och förmåga att via kulturen och vetenskapen utnyttja ett fruktbart tänkande. Samtidigt är det en maning till oss alla att vara otidsenliga i vilken tid vi än råkar leva. Vi får inte stelna till fångar i vår samtid.

I *Ecce Homo* ägnar sig Nietzsche åt introspektion. Han utsätter sig själv för kritisk granskning, blickar framåt och bakåt och hävdar att illusioner och livslögner med nödvändighet måste sprängas i bitar. Så sällar vi ut det väsentliga ur det föflutna för att återanvända det i framtiden. På så sätt alstras ny tid, nytt liv, mer liv. . .

Liknande förvandlingsnummer kan hittas lite varstans, både före och efter Nietzsche. Kanske inte lika mäktigt uttryckta men inte heller lika överspänt. Hegel. Rousseau. Freud. Listan kan göras lång. Naturligtvis påtagligt inom alla de riktningar som låtit sig inspireras av Nietzsche. Existentialismen, där "programförklaringen" säger att existensen föregår essensen, är ett mönstergillt exempel. Frågan är om inte den tyske filosofen och sociologen Georg Simmel har uttryckt det bäst med hjälp av sina former. En enskild människa av kött och blod är ständigt på väg att lämna och att spränga gränsen för sin biografiska identitet. Livet är större än formerna, säger Simmel. Sedan finns överindividuella former, "Gebilde", med begrepp som "skattemyndigheten", "brandkåren" eller "tandläkaren", vilka motsvaras av en ganska låst föreställning och är stelnade eller ytterst långsamt föränderliga, trots att de utgörs av människor, låt vara utbytbara i den funktionen.

När man genomför en genealogisk analys som ifrågasätter och utvärderar vad som är värt att driva vidare, blottar man en oändlig mångfald, ett kaos, av identiteter och för all del även av mörka instinkter. Det är så man "blir vad man är".

Vi måste också våga följa denna väg framåt, vart det än bär. Vi är skyldiga att gå våra öden till mötes. Här förefaller Nietzsche att ändå inte ha full kontroll över jagets tillblivelse. Gömmer det sig inte ett deterministiskt, eller rentav fatalistiskt, spöke i den dikesrenen?

Den kroppsliga funktionen sätter villkoren för den tankemässiga. Instinkter, känslor och erfarenheter sorterar under kroppen och är tillsammans långt mäktigare än tankeförmågan.

Inom ramen för den genealogiska analysen måste vi våga följa våra innersta instinkters mörka stigar. Det bleka, bedrägliga dagsljus vi kallar "förnuft" visar oss inte vilka vi är.

Genom kroppen håller vi samman vår mångfald i en fysisk och historisk existens. Ju större kroppslig intensitet, desto större närvaro i världen. Fredrika Spindler återger Nietzsches fascination av näsan, "om vilken ingen filosof hittills talat med tillräcklig respekt och tacksamhet" (sic!) och finner det konsekvent att denna högst prosaiska kroppsdel tillägnas lovsånger i flera nietzscheanska verk.

Vidare får vi veta att kroppen är selektiv och uppfattar blott det som är till nytta för den, vilket är tecken på hälsa. Här motsäger Nietzsche sig själv, om vi erinrar oss inledningen i boken, där Spindler låter honom beklaga sig över att filosofin tjänar den rådande ekonomismen och att bildningen har "arbetsmarknad, utbud, nyttiggörande" som ledord.

Med kroppen som redskap kan vi vinna kunskap, och därmed står klart att kunskap i varje fall inte är förnuft. Nietzsches kunskapsbegrepp utgår från en skapande dimension, och allt skapande värt namnet är överflöd,

något som i sin tur är ett kvalitativt – inte kvantitativt – begrepp. Överflöd är kunskap.

Och kunskap är utvärdering, tolkning, skapande – en kroppslig aktivitet knuten till nyttotänkande och en verksamhet som gör oss och världen till något intressant. Enligt Spindler vill Nietzsche använda kunskapen till att avslöja motiv och grundlägga fria andar. Den leder till en föreställning om världen som befrämjar egen överlevnad och fungerar som ”det oupphörliga skapandet av vår egen tillhörighet i världen”.

Kunskap som skapande aktivitet sammanfaller stundom med Nietzsches definition av konst. Konstnärligt skapande borde ske ur intet, men eftersom människan är ofullkomlig, måste konsten ändå komma ur det som redan är skapat. Konstnären inspireras av naturens skapande kraft, och återigen leder detta till överflöd. ”Världen är ett konstverk som föder sig själv”, säger Nietzsche. Hans tolkning av konst är produktion i vidaste mening och summan av alla estetiskt livsgenererande aktiviteter.

Nietzsche närmar sig dessa resonemang om konst och kunskap med gott humör, högstämt och vördnadsfullt, och Fredrika Spindler är hänförd. Hon finner honom passionerad ”som ingen annan i den västerländska filosofin”. Nåja, nog kan även Schopenhauer, Rousseau och Kierkegaard förmedla starka känslor.

Den som gjort motsägelsen till en dygd må åtnjuta viss immunitet mot kritiska hårklyverier. Nietzsche förefaller hur som helst inte alltid konsekvent när han diskuterar konst och konstnärligt skapande och vilka värden som kommer ut därav. Utsagor som liknar sentenser luktar en aning besvärlig. När han förespråkar att man ska se konsten med livets optik, kan man undra om han egentligen inte menar det omvända, emedan han tycker att vi bör göra vårt liv till ett konstverk. Här är även Fredrika Spindler för en gångs skull undrande, eftersom han i andra sammanhang har velat rättfärdiga världen enbart som estetiskt fenomen.

Vad menas med att det i konsten är själva livet som andas? Konsten alstrar kunskap men intresserar sig inte för sanningen. Är det inte så att Nietzsche, och kanhända även vi andra, ytterst använder konsten för att uthärda tillvaron?

Till sist kan man tycka att det vore lovvärt att se konst och vetenskap i fredlig symbios. Vilka frukter skulle inte kunna skördas där! Fredrika Spindler tycker sig se att antinomin mellan konst och vetenskap är på väg att elimineras. Vilket rart önsketänkande! Var hittar hon en konstnärlig vetenskap? Konstens och vetenskapens företrädare kanske inte nödvändigtvis ser föraktfullt på varandra, men obotligt oförstående.